

БЕЗАРОВ Олександр – доктор історичних наук, доцент кафедри все-світньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, індекс 58000, Україна (o.bezarov@chnu.edu.ua)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8467-0647>

Researcher ID C-1042-201

BEZAROV Oleksandr – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of World History of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, 2 Cathedral Street, Chernivtsi, index 58000, Ukraine (o.bezarov@chnu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Безаров, О. (2023). Становлення Державного єврейського театру імені Шолом Алейхема в Чернівцях у 1945 році. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (39), 244–255.

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЄВРЕЙСЬКОГО ТЕАТРУ ІМЕНІ ШОЛОМ АЛЕЙХЕМА В ЧЕРНІВЦЯХ У 1945 РОЦІ

Анотація. *Мета дослідження* – висвітлити процеси становлення та розвитку Державного єврейського театру імені Шолом Алейхема (Київського ГОСЕТу) в Чернівцях у 1945 році. *Методологія дослідження* спирається на принципи конкретно-історичного підходу або історизму, об'єктивності, всебічності і цілісності, системності, а також на використання методів – аналізу та синтезу, історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, проблемно-хронологічного. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в історіографії запроваджено в обіг і проаналізовано неопубліковані архівні документи з історії Державного єврейського театру імені Шолом Алейхема у 1945 р.; висвітлено проблеми становлення та розвитку відомого театрального колективу, охарактеризовано його творчу діяльність у Чернівцях та ювілейні гастролі у Києві, визначено його провідних акторів і керівників. Зокрема, на чернівецькій сцені тогочасного Київського державного єврейського театру грали М. Гольдблат, Л. Калманович, Д. Жаботинський, А. Нугер, А. Сони, Д. Стрижевський, Д. Рувинський-Днепров, П. Померані, В. Шайкевич, Ш. Фінгерова та багато інших. Серед відомих вистав, які були представлені творчим колективом театру, варто зазначити «Я живу» (М. Пінчевського), «Чаклунка» (А. Гольдфадена), «Тев'є-молочар», «Зачарований кравець» (Шолом Алейхема). Процеси розвитку Київського ГОСЕТу на Буковині відбувалися на ґрунті власного досвіду творчої діяльності, а також акумулювали давні традиції єврейського театрального мистецтва, що існували в Чернівцях. **Висновки.** Становлення і розвиток Державного єврейського театру імені Шолом Алейхема, який 9 лютого 1945 р. було реєстровано у Чернівці, виявилися загалом успішними. Відомому театральному колективу вдалося відновити свій довоєнний творчий потенціал, збагатити репертуарну політику. 5 жовтня 1945 р.

на честь двадцятирічного ювілею театру було присвоєно ім'я видатного єврейського письменника Шолом Алейхема. Відтоді театр назавжди змінив не тільки свою прописку, але й офіційну назву.

Ключові слова: Київський ГОСЕТ, Державний єврейський театр імені Шолом Алейхема, Чернівці, 1945 рік.

THE ESTABLISHMENT OF THE SHOLEM ALEICHEM JEWISH THEATER IN CHERNIVTSI IN 1945

Abstract. *The purpose of the study is to highlight the processes of the formation and development of the Sholem Aleichem Jewish Theater (Kyiv GOSET) in Chernivtsi in 1945. The research methodology is based on the principles of concrete-historical approach or historicism, objectivity, comprehensiveness, integrity, systematicity, and the use of the methods – of analysis and synthesis, historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, and problem-chronological. The scientific novelty lies in the fact that for the first time in historiography, unpublished archival documents on the history of the Sholem Aleichem Jewish Theater were circulated and analyzed in 1945; the problems of the formation and development of the well-known theater group are highlighted, its creative activity in Chernivtsi and anniversary tour in Kyiv are characterized, its leading actors and managers are identified. In particular, M. Goldblat, L. Kalmanovych, D. Zhabotynsky, A. Nuger, A. Sonts, D. Stryzhevsky, D. Ruvynsky-Dneprov, P. Pomerants, V. Shaykevych, Sh. Fingerova and many others. Among the well-known plays presented by the creative team of the theater, it is worth noting “I Live” (M. Pinchevskyi), “The Magician” (A. Goldfaden), “Tevye the Milkman”, “The Enchanted Tailor” (Sholem Aleichem). The processes of development of Kyiv GOSET in Bukovyna took place based on personal experience of creative activity. Also, they accumulated ancient traditions of Jewish theater art that existed in Chernivtsi. Conclusions. The formation and development of the Sholem Aleichem Jewish Theater, which was re-evacuated in Chernivtsi on February 9, 1945, turned out to be generally successful. The well-known theater group managed to restore its pre-war creative potential and enrich its repertoire policy. On October 5, 1945, in honor of its twentieth anniversary, the theater was named after the prominent Jewish writer Sholem Aleichem. Since then, the theater has forever changed not only its registration but also its official name.*

Key words: Kyiv GOSET, Sholem Aleichem Jewish Theater, Chernivtsi, 1945.

Постановка проблеми. Діяльність єврейських театральних колективів у СРСР, зокрема в Радянській Україні, на наш погляд, не часто була предметом вивчення у сучасних дослідників. У попередній статті ми проаналізували причини та мотиви за якими було вирішено припинити 4 лютого 1950 р. діяльність останнього єврейського театру в СРСР – Державного єврейського театру УРСР імені Шолом Алейхема в Чернівцях, відомий у літературі як Київський державний єврейський театр або Київський «ГОСЕТ» (рос. – *Киевский государственный еврейский театр, ГОСЕТ*) (Безаров, 2018). Однак виявлені нами неопубліковані джерела висвітлюють увесь період його перебування у Чернівцях, а тому, на нашу думку, викликають певний дослідницький інтерес і можуть допомогти у відтворенні загального історичного розвитку цього славетного театру.

Аналіз джерел та останні дослідження. Джерелами для цього дослідження були неопубліковані документи з фондів Державного архіву Чернівецької області, матеріали тогочасної періодичної преси України, а також опубліковані спогади відомого діяча Державного єврейського театру ім. Шолом Алейхема Д. Жаботинського (Жаботинский, 2019). З-поміж небагатьох сучасних дослідників історії Державного єврейського театру імені Шолом Алейхема варто згадати І. Мелешкіну, котра, зокрема, зазначила, що театр було створено влітку 1925 р. у Харкові як Всеукраїнський державний єврейський театр («ГОСЕТ») до 50-річного ювілею першої в історії єврейського театру професійної трупи А. Гольдфадена (Мелешкіна, 2018, с. 185). Українська дослідниця слушно зауважила, що внаслідок окупації Києва німецько-фашистськими військами у 1941–1943 рр., приміщення театру на Хрещатику 29 було зруйновано, а тому колектив театру був змушений повертатися з евакуації у 1944 р. не додому, а до Чернівців. Проте, за словами І. Мелешкіної, «сподівалися, що тимчасово, а виявилось – назавжди» (Мелешкіна, 2016, с. 55). Можна погодитися з авторкою у тому, що ключовими фігурами Київського ГОСЕТу були художній керівник М. Гольдблат і актор Л. Калманович. Авторка спробувала проаналізувати «чернівецький період» (1945–1950 рр.) у розвитку Київського ГОСЕТу як завершальний етап в його історії (Мелешкіна, 2019, с. 240–267). Однак твердження дослідниці з приводу того, що, мовляв, саме поняття «єврейського театру» пішло у небуття, а «матеріали, що висвітлюють це явище, були приречені на знищення» (Мелешкіна, 2018, с. 19), на наш погляд, є вельми дискусійним. На щастя, вагомий корпус документів з історії Київського державного єврейського театру зберігається у фондах Державного архіву Чернівецької області. Крім цього, І. Мелешкіна, мабуть, помилилася, коли зазначала, що прем'єра «Чаклунки» А. Гольдфадена відбулася у Києві у 1946 році (Мелешкіна, 2016, с. 58). На нашу думку, виставу відомого єврейського драматурга у виконанні акторів Київського ГОСЕТу першими побачили глядачі чернівецької сцени у 1945 році.

Мета статті – висвітлення процесів становлення та розвитку Державного єврейського театру імені Шолом Алейхема у Чернівцях у 1945 році. Відповідно об'єктом дослідження є творча діяльність театру, а предметом – проблеми реорганізації та стратегії розвитку театру у зазначений період.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що Чернівці були одним із центрів єврейського та українського театрального мистецтва в СРСР. На початку ХХ ст. у Чернівцях були створені унікальні традиції для розвитку театральної культури на ідиш, а у 1936 р. на сцені міського кінопалацу «Скала» вже грали відомі майстри єврейського театру Сіді Таль та Адольф Тефнер. Однак посилення антисемітизму в Румунії напередодні Другої світової війни призупинило процеси становлення Єврейського театру в Чернівцях (Безаров, 2018, с. 72).

Після того, як Північна Буковина увійшла до складу Радянської України, у другій половині 1940 р. у Чернівцях створено Державний єврейський пересувний театр, який загалом складався з місцевих акторів, серед яких були

чимало визнаних майстрів єврейської сцени, зокрема, Б. Рінцлер і С. Лерер-Лореску. Згодом, до театральної трупи запрошені актори з єврейських театрів Києва, Баку і Біробіджана. За нашими розрахунками, у театрі служили 92 особи, з яких 67 акторів і музикантів (Держархів Чернівецької області, ф. р. 16, оп. 1, спр. 13, арк. 2–4). Хоча, насправді, визначити точну кількість штатних працівників Державного єврейського пересувного театру в Чернівцях, який в архівних документах іноді згадувався як «Чернівецький єврейський державний драматичний театр», виявилось непросто. За свідченнями членів місцевого осередку Компартії України, у театрі було 40 працівників з яких 8 приїхали зі східних областей України (Держархів Чернівецької області, ф. п. 2, оп. 1, спр. 122у, арк. 3). Проте відомо, що деякі артисти свого часу грали на сценах Відня, Бухареста, Ясс і Чернівців. Провідними акторами театру були М. Секлер, М. Ліхтенштейн, С. Хромченко, Х. Островський, Л. Жолковер, М. Бернштейн тощо (Держархів Чернівецької області, ф. р. 16, оп. 1, спр. 13, арк. 4). На думку партійних функціонерів, переважна більшість акторів спілкувалися на ідиш та німецькою, що, вочевидь, створювало певну проблему для керівництва театру. У грудні 1940 р. директором театру було призначено Л. Газінського (Держархів Чернівецької області, ф. р. 16, оп. 1, спр. 13, арк. 43в.). Заступником директора був Ніренберг (ініціали виявити не вдалося), якого, щоправда, було звільнено 21 лютого 1941 р. за неналежне виконання службових обов'язків (Держархів Чернівецької області, ф. р. 16, оп. 1, спр. 11, арк. 3). Художнім керівником театру став М. Ніколаєвський, головним художником С. Гольдберг, а диригентом – Я. Винокур. На початку 1941 р. театр отримав офіційний статус стаціонарного театру в Чернівцях (Безаров, 2018, с.72).

У жовтні 1940 р. колективом театру була анонсована прем'єра вистави за п'єсою Шолом Алейхема «200 000». На початку 1941 р. у репертуарі театру вже були «Тев'є-молочар», а також низка радянських п'єс (Держархів Чернівецької області, ф. п. 2, оп. 1, спр. 122у, арк. 3). Однак за часів румунської окупації Буковини Державний єврейський театр в Чернівцях, очевидно, припинив своє існування, але деякі з його колишніх діячів опинилися у складі реєвакуйованого Київського ГОСЕТу. Зокрема, відомо про С. Вітес, К. Тефнер, Б. Рінцлер, С. Вольфензона та інших, які, щоправда, навесні 1945 р. звільнилися та виїхали з Чернівців (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 15, арк. 46–47).

Отже, Чернівці мали давні традиції у розвитку єврейського театрального мистецтва. Власне тому, на наш погляд, столиця Буковини стала місцем майбутнього перебування Київського ГОСЕТу після його реєвакуації. Крім цього, мабуть, не останню роль у виборі нового міста для театру відіграло буковинське походження його художнього керівника, котрий у 1917–1918 рр. навіть очолював драматичні гуртки у Хотині і Новоселиці (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 2, спр. 81, арк. 1). Хоча прямих свідчень з приводу того, чому Київський державний єврейський театр опинився саме у Чернівцях, у нас, нас жаль, не має.

Формально, до складу Київського ГОСЕТу належали колективи єврейських театрів Одеси та Харкова, які, незабаром, припинили своє існування, а їх діячі стали акторами Київського державного єврейського театру, однак з новою пропискою у Чернівцях. 26 жовтня 1944 р., за рішенням місцевої влади, було визначено приміщення для Київського державного єврейського театру, який повертався з евакуації, по вул. Ф. Шиллера 11 (колишній кінотеатр «Скала»), яке належало Чернівецькому університету. Після узгодження усіх формальностей, пов'язаних зі звільненням підсобних і головних приміщень, місто наприкінці 1944 р. було готовим приймати реєвакуюваний театральний колектив (Держархів Чернівецької області, ф. р. 3, оп 2, спр. 21, арк. 30). У приміщенні театру було 694 глядацьких місця у партері, лоджії та двох балконах.

За рішенням Чернівецького облвиконкому від 22 лютого 1945 р., Державний єврейський театр у Чернівцях було формально ліквідовано, а його майно і реквізити було вирішено передати місцевим мистецьким колективам. Створена за дорученням місцевих органів влади Ліквідаційна комісія у справах колишнього єврейського театру, визначила загальну заборгованість театру на суму 30 225 крб, з якої 21 560 крб, мабуть, було списано (Держархів Чернівецької області, ф. р. 16, оп. 3, спр. 14, арк. 5). Щоправда, не зовсім зрозуміло про який театр йшлося, адже у звіті Ліквідаційної комісії зазначалося аж про три назви театру: «Чернівецький госет», «Київський єврейський державний театр» і «Чернівецький єврейський державний театр» (Держархів Чернівецької області, ф. р. 16, оп. 3, спр. 14, 6 арк.). Проте, як нам видається, справа стосувалася саме колишнього Державного єврейського театру у Чернівцях, адже його актори і працівники запрошувалися на роботу до Київського ГОСЕТу (Держархів Чернівецької області, ф. р. 3, оп. 2, спр. 45, арк. 30).

У такий спосіб, 9 лютого 1945 р. у Чернівцях розпочався останній період у розвитку Всеукраїнського єврейського театру, тобто Київського державного єврейського театру.

Склад колективу Київського ГОСЕТу з чернівецькою пропискою був вельми чисельний. З-поміж 180 його працівників власне театральну трупу становили 54 актора, 17 музикантів і один композитор. Крім них, у театрі працювали 12 художників, 11 адміністраторів і 47 техніків. Директором театру був Г. Спекторов; художнім керівником – М. Гольдблат; редактором – М. Альтман; композитором і диригентом – Ш. Штейнберг; режисерами – А. Нугер, Д. Жаботинський, Д. Стрижевський, Д. Рувинський-Днепров; художниками – Ш. Файленбоген і Г. Кеслер (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп.1, спр. 23, арк. 3).

У лютому 1945 р. М. Гольдблат в інтерв'ю кореспонденту місцевої газети поділився планами Київського ГОСЕТу на чернівецькій сцені, зауважив про його оновлений репертуар (Без автора, 1945, с. 4). Серед нових п'єс були «Князь Реубені» (Д. Бергельсона), «Лісова пісня» (Л. Українки), а також п'єси В. Шекспіра та Шолом-Алейхема. Усі вистави гралися на ідиш. Крім цього,

за словами художнього керівника театру, готувалася музична вистава на біблійну патріотичну тему «Донька Іпатія». Водночас колектив театру планував взяти участь у громадсько-політичній роботі міста, а «кращі актори із задоволенням прочитають лекції на тему «Радянське мистецтво» на підприємствах, в установах і школах» (Без автора, 1945, с. 4).

Очевидно, що не всі п'єси, які були анонсовані М. І. Гольдблатом на початку 1945 р., були представлені на новій сцені до кінця року. Мабуть, що й у наступних сезонах глядач їх не побачив. У перший рік свого перебування у Чернівцях Київський ГОСЕТ дебютував виставами за п'єсами М. Пінчевського («Я живу»), А. Гольдфадена («Чаклунка») і Шолом-Алейхема («Зачарований кравець», «Тев'є-молочар»).

Водночас тривали процеси реструктуризації театру, відновлення його кадрового потенціалу, налагодження стосунків із місцевими органами влади. Так, навесні 1945 р. Г. Спекторов звернувся до Комітету у справах мистецтв Раднаркому УРСР із пропозицією про створення власної театральної студії, адже, за словами директора, театр відчував гострий дефіцит акторів-чоловіків, яких було мобілізовано до Червоної армії. Спекторов упродовж усього року намагався поліпшити житлові умови працівників театру, забезпечити театр необхідним реквізитом, допомогти акторам, які поверталися з війни або фашистських концтаборів. Хоча, вочевидь, це було не просто. Наприклад, дирекція театру відмовила у працевлаштуванні колишнім акторам Київського ГОСЕТу і Чернівецького єврейського театру М. Ліхтенштейну та Л. Жолковеру відповідно (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 11, арк. 11). Без відповіді залишилося прохання Комітету у справах мистецтв працевлаштувати колишнього режисера, драматурга та актора Чернівецького єврейського театру В. Поллікера (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 11, арк. 17).

Свою творчу діяльність у Чернівцях Київський ГОСЕТ розпочав 10 березня 1945 р. прем'єрою вистави із символічною для повоєнного часу назвою «Я живу», яка, на думку відомого театрального критика О. Борщаговського, викликала неприховану зацікавленість у глядачів, які добре знали що таке «гетто», адже п'єса М. Пінчевського повертала євреїв до «їх багатовікової героїчної епохи визвольної боротьби проти Риму, до епохи Бар-Кохби та інших сміливців» (Борщаговський, 1945, с. 4). Майстерна гра акторів (Л. Калманович, Я. Гольман, С. Бідер) в інтерпретації режисера М. Гольдבלата (водночас виконавця головної ролі), з відповідним художнім та музичним оформленням М. Аксельрода і С. Штейнберга, відтворили на сцені провідну ідею автора п'єси – героїчну боротьбу єврейських в'язнів на окупованій фашистами Україні. «Перед нами, – зазначав із цього приводу рецензент вистави, – не натовп людей без роду і племені, а частина людства, яка тисячами ниток, найтонших капілярів, нервів, зв'язана з минулим, з історією, з волелюбними народами світу...» (Борщаговський, 1945, с. 4).

На ідейному контрасті з попередньою виставою 7 квітня відбулася прем'єра «Зачарованого кравця» Шолом-Алейхема – оповідання видатного єв-

рейського письменника, просякненого життєвим оптимізмом і народним гумором. Виконавець головної ролі М. Гольдблат виявив неабиякий комедійний талант у змалюванні кравця, хоча подеколи йому бракувало потрібної в цій ролі простоти (Райцин, 1945, с. 4). Режисер вистави М. Ойбельман використав мотиви інших творів Шолом-Алейхема, що дозволило йому перетворити невелике оповідання на повноцінну виставу з трьох актів. Блискуче виконав роль затурканого, недолугого навчителя Л. Хейфец (Гейфецман). Приємно вражали навіть епізодичні ролі таких майстрів єврейської сцени як А. Сонц, П. Померанц, В. Шайкевич, Ш. Фінгерова та інших (Райцин, 1945, с. 4).

На «травневі свята» колективом театру підготовлені декілька концертних вистав на ідиш за мотивами творчості А. Гольдфадена, Шолом-Алейхема та інших відомих єврейських драматургів. У концертах взяли участь провідні єврейські актори та акторки (Д. Рувинський-Днепров, М. Карлос, Д. Жаботинський, І. Бекер, А. Нугер, Я. Гольман, Е. Шапіро та Р. Мостославська). 12-13 травня 1945 р. відбувся Гала-концерт на ідиш, за участі І. Бекер, А. Миргородського, А. Нугера, П. Померанц, М. Теплицького, Є. Томської, В. Шайкевич та І. Жаботинського, котрий виступив у ролі конференсьє (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 13, 13 арк.).

Наприкінці травня відбулася прем'єра мелодрами за п'єсою класика єврейського театрального мистецтва А. Гольдфадена «Чаклунка», яку було відновлено у репертуарі театру ще 18 листопада 1943 г., тобто тоді, коли театр перебував в евакуації у Джамбулі (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 2, спр. 9, арк. 102). Режисером вистави і водночас виконавцем головної ролі був А. Нугер, котрий, на думку театального критика Гр. Лейченко, «володів легкістю мистецтва перевтілення», що сприяло створенню ним образу старої шахрайки, якою була вигадана чаклунка... (Лейченко, 1945, с. 4). Яскравими, за словами Гр. Лейченко, «насичені барвистими фарбами», виявилися інші персонажі цієї п'єси, образи яких блискуче втілили на сцені відомі актори та акторки театру: Ш. Фінгерова («Бася»), Є. Томська («Міреле»), С. Бідер («наречений Міреле Маркус»), Л. Хейфец («Авремце»), Я. Шехтман («Слокум») та Я. Гольман («Гоцмах»). Цікавими були музичне та художнє оформлення вистави, підготовлених С. Штейнбергом та М. Рубінгером відповідно. «Весело починається «Чаклунка», весело вона і закінчується», – зауважив рецензент вистави (Лейченко, 1945, с. 4). Своє задоволення прем'єрою «Чаклунки» висловив й Г. Спекторов, який відзначив увесь акторський колектив «подякою» і зауважив, що успіх «Чаклунки» засвідчив про відновлення творчого потенціалу театру після важких випробувань війни (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 2, спр. 15, арк. 76).

Усього за кілька перших місяців Київський ГОСЕТ перетворився на провідний мистецький колектив міста. Як пригадував ветеран театральної сцени, заслужений артист УРСР Д. Жаботинський про свою творчу діяльність у Чернівцях, «місцеві євреї приймали нас із великою любов'ю і чемністю. Ми виступали з великим успіхом у вельми непоганому приміщенні.

Можна сказати, що за останні п'ять років свого існування театр знову відродився і підіймався усе вище...» (Жаботинский, 2019). Справді, за популярністю серед чернівчан, Єврейський театр, мабуть, не поступався Чернівецькому українському музично-драматичному театру. Наприклад, коли останній вирушив на гастролі влітку 1945 р., єдиною афішою про театральне життя міста були анонси про вистави «Державного єврейського театру» (Юр'єв, 1945, с. 4). Проте, незабаром, і вони зникли, адже Єврейський театр також збирався на гастролі до Києва. Однак перед тим, як поїхати до української столиці, театр встиг привітати чернівецьких глядачів черговою прем'єрою вистави за мотивами відомого твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар».

Як влучно зауважив рецензент вистави А. Рубінштейн, творчість Шолом-Алейхема – «енциклопедія історії та життя єврейського народу на Україні», однак «Тев'є-молочар» виявився особливим романом видатного письменника, над яким він працював 20 років і створив галерею яскравих і водночас складних образів, з-поміж яких ключовим персонажем поставав головний герой твору – Тев'є (Рубінштейн, 1945, с. 4). Режисер вистави М. Гольдблат блискуче виконав роль Тев'є (щоправда, за архівними документами, на цю роль було заявлено Л. Калмановича (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 2, спр. 15, арк. 71), особливо у сцені прощання Тев'є з дочкою Годл, юної революціонерки, образ якої створила акторка театру Б. Портная, котра за словами А. Рубінштейна, «чарує своєю привабливістю і м'якою лірикою» (Рубінштейн, 1945, с. 4). Серед інших виконавців, які були задіяні у прем'єрі, рецензент зазначив про вдалий дебют молодого акторки Р. Пониманської («Бейлке»), М. Карлос («Хаве»), Е. Ротенберг («Цейтл») і П. Померанц («Голда»). Глибоке враження у глядачів залишила сцена смерті дружини Тев'є – Голди, яка уособлювала образ типової єврейської матері, котра навіть в останні хвилини свого життя намагалася відшукати своїх дітей.

Отже, восени, на честь 20-річного ювілею театру, його колектив запросили до Києва на гастролі. Згідно до постанови Комітету у справах мистецтв Раднаркому УРСР від 10 вересня 1945 р. «Про святкування 20-річного ювілею Державного єврейського театру УРСР», було створено Ювілейну комісію на чолі з народним артистом СРСР А. Бучмою. Відповідальним за проведення ювілею та його підготовку було призначено начальника Управління театрального мистецтва С. Черновського (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 12, арк. 76). Комітетом було ухвалено кошторис святкування у розмірі 75 тис. крб., узгоджено місце і дату проведення святкових заходів (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 12, арк. 25, 30). 27 вересня дирекція Київського ГОСЕТу офіційно запросила гостей на свій ювілей. Серед запрошених, зокрема, були відомі діячі єврейського театру Чернівецького мистецтва СРСР, у тому числі народний артист СРСР С. Михоелс, а також письменники, митці, представники засобів масової інформації та влади (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 12, арк. 4). Водночас керівники місцевих органів влади Чернівецької області звернулися до Голови

Раднаркому УРСР М. Хрущова і секретаря ЦК КП(б)У Д. Коротченка з приводу ювілею театру із проханням про присудження провідним діячам театру почесних звань «народного артиста СРСР» (М. Гольдблату), «народного артиста УРСР» (Л. Калмановичу), «заслуженого діяча мистецтв УРСР» (Г. Спекторову, С. Штейнбергу), «заслуженого артиста УРСР» (Я. Ліберту, Д. Жаботинському, А. Нугеру, Д. Рувинському-Днепрову, В. Шайкевичу, П. Померанц, Д. Стрижевському і Л. Гейфецману). 14 акторів та акторок, серед яких була заслужена артистка УРСР А. Сонц, пропонувалося вшанувати почесними грамотами Верховної Ради УРСР (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 12, арк. 8–11).

7 жовтня 1945 р. у приміщенні Київського театру музичної комедії відбулися урочисті збори і святковий концерт з нагоди ювілею Київського ГОСЕТу. Десятки телеграм з привітаннями від різних театральних і мистецьких колективів СРСР отримала дирекція театру на свою адресу (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 12, додатки 82–149, 150–216). Одними з перших колектив театру привітали представники єврейської громадськості Чернівців, які, зокрема, наголосили на важливості репертуарних традицій театру, в якому ставилися переважно п'єси Шолом-Алейхема (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 12, арк. 3).

Атмосфера святкування ювілею театру була піднесеною, а гастролі вдалими. На святковому вечорі серед інших почесних гостей виступив С. Міхоелс, котрий подарував своєму учневі та багаторічному дублерові на московській єврейській сцені М. Гольдблату кришталеву вазу, вщерть заповнену насінням квітів. Подарунок супроводжувався словами про те, що він привіз її, щоби посіяти символічне насіння у Бабиному Яру, де пролилася невинна єврейська кров; і нехай квіти, що виростуть, нагадають людям про жертви найстрашнішого злочину нацистів, а ваза нехай наповнюється до країв щирими сльозами глядачів, але тільки тоді, коли на сцені триватиме вистава про трагедію Бабиного Яру (Мелешкіна, 2018, с. 19). У свою чергу, М. Гольдблат опублікував у «Радянській Україні» статтю, в якій він наголосив на творчих здобутках єврейського театру в СРСР, революційних змінах у розвитку сценічного мистецтва єврейських театральних колективів, в яких народилося сузір'я молодих, але талановитих єврейських акторів (Гольдблат, 1945, с. 4). Проте, у докладному висвітленні історії Київського ГОСЕТу, його художній керівник жодним словом не згадав про тогочасне становище очолюваного ним театру, про умови його перебування у Чернівцях і майже піврічний період виступів очолюваного ним творчого колективу перед новою публікою. Очевидно, що він, мабуть, як власне і більшість акторів театру, не втрачав надії назавжди повернутися на рідну київську сцену. «Теплий прийом, виявлений нам громадськістю столиці, – зазначав М. Гольдблат, – ми розглядаємо як схвалення нашої творчої діяльності» (Гольдблат, 1945, с. 4).

Гастролі у Києві тривали понад місяць (з 30 серпня по 6 жовтня) і стали насправді визначною подією у мистецькому житті повоєнної столиці

України. За час гастролей Єврейський театр з Чернівців показав 42 вистави, підготував низку концертів для червоноармійців, які поверталися з фронту. Загалом, 50 тис. киян і гостей столиці змогли відвідати його вистави і концерти (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 10, арк. 11). Зрештою, за постановою Раднаркому УРСР від 5 жовтня 1945 р. театру було присвоєно ім'я класика єврейської літератури Шолом-Алейхема. Надалі, зазначалося у рішенні уряду Радянської України, називати його «Державний єврейський театр імені Шолом-Алейхема» (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 10, арк. 9). Здавалося, що нічого не могло зіпсувати святковий настрій акторів. Однак справедливі сподівання багатьох акторів на заслужені відзнаки їх творчості з боку держави виявилися марними. За словами Д. Жаботинського, «це було велике свято» і «бідне весілля» водночас, адже відомий театр із відомими майстрами сцени був відзначений лише трьома званнями і двома грамотами. «Ми повернулися в Чернівці приниженими...» (Жаботинский, 2019). Крім цього, Раднарком України зменшив бюджет святкування ювілею на 50 тис. карбованців (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 10, арк. 13). Щоправда, Комітет у справах мистецтв за «велике мистецьке і громадське значення перших, після звільнення столиці України, вистав Єврейського театру та їх значний успіх у глядача, а також мистецьку завершеність цих вистав» оголосив подяку усьому колективу театру, зокрема М. Гольдблату і Г. Спекторову, котрий, крім подяки, отримав премію у розмірі місячної зарплати за «зразкову організацію та проведення гастролей» (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 10, арк. 11). У середині жовтня театр повернувся до Чернівців.

Варто зазначити, що ювілейні гастролі Державного єврейського театру ім. Шолом-Алейхема в українській столиці чернівецькі критики театрального життя залишили поза своєю увагою. Мабуть, тільки у грудні «Радянська Буковина» згадала про відновлення театрального сезону в Чернівцях вельми ґрунтовним і позитивним відгуком Т. Фесенко на виставу «Чаклунка». Рецензент вистави, зокрема, зауважив про нову аудиторію Єврейського театру – «радянську інтелігенцію, представники якої повернулися з фронтів Вітчизняної війни», і саме тому, на його думку, «по-новому свіжо і тепло зустрічають глядачі наших старих знайомих минулого сезону...» (Фесенко, 1945, с. 3). Водночас радянські функціонери театральної справи зобов'язали М. Гольдблата у майбутньому ставити по дві п'єси на рік (Держархів Чернівецької області, ф. р. 133, оп. 1, спр. 10, арк. 14).

Висновки. Таким чином, процеси становлення та розвитку Державного єврейського театру УРСР імені Шолом Алейхема, який 9 лютого 1945 р. змінив свою прописку на Чернівці, були успішними. Відомому театральному колективу не тільки вдалося відновити свій довоєнний творчий потенціал, але й збагатити свою репертуарну політику, яка ґрунтувалася на творчості Шолом Алейхема. Присвоєння театру імені видатного єврейського письменника 5 жовтня 1945 р. було пошануванням двадцятирічної історії Київського ГОСЕТу. Звісно, що у

керівництва столичного театру виникало чимало проблем з організацією його діяльності у провінційному місті, якщо врахувати економічну скруту повоєнного часу. У багатьох ветеранів єврейської сцени залишився гіркий присмак від недооцінки їхньої творчості з боку радянської влади. Однак зірковий колектив театру з честю витримав усі випробування 1945 р. і прикрасив своєю творчістю мистецьке життя Чернівців та України загалом.

Список використаних джерел і літератури:

Без автора, (1945). Республіканський єврейський театр у Чернівцях (Розмова з художнім керівником театру, народним артистом Казахської РСР тов. Гольдблатом). *Радянська Буковина*, 14 лютого, 4.

Безаров, О. (2018). До питання про причини закриття Єврейського театру імені Шолом-Алейхема в Чернівцях. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал*, 4 (20), 72–78.

Борщаговський, О. (1945). «Я живу» (Прем'єра в державному єврейському театрі). *Радянська Буковина*, 17 березня, 4.

Гольдблат, М. (1945). Єврейському театрові – двадцять років. *Радянська Україна*, 7 жовтня, 4.

Державний архів Чернівецької області.

Жаботинский, Д. (2019). Воспоминания, факты, образы. Страницы из жизни еврейского актёра. *Еврейская старина*, 1. URL: <https://s.berkovich-zametki.com/y2019/pomer1/zhabotinsky/> (дата звернення: 10.03.2023).

Лейченко, Гр. (1945). «Чаклунка» (Прем'єра в державному єврейському театрі). *Радянська Буковина*, 6 червня, 4.

Мелешкіна, І. (2018). Драматична студія Культур-ліги: створення єврейського театру нової доби. *Єврей України: Революція й післяреволюційна модернізація. Політики. Культура. Суспільство*, 173–185.

Мелешкіна, І. (2018). Збірка юдаїки у фондівій колекції Музею театрального, музичного та кіномистецтва України (До 95-річчя від дня заснування Українського театрального музею). *Театрознавчий журнал «Просценіум»*, 52, 15–21.

Мелешкіна, І. (2019). *Мандрівні зорі. Сторінки з історії Єврейського театру*. Київ: «Дух и Литера», 304 с.

Мелешкіна, І. (2016) Чернівецький період роботи Всеукраїнського «ГОСЕТу» (1944–1950). *Запорожские еврейские чтения*: сб. ст. и матер. (с. 52–63). Дніпропетровськ.

Райцин, Р. (1945). «Зачарований кравець» (Державний єврейський театр). *Радянська Буковина*, 10 квітня, 4.

Рубінштейн, А. (1945). «Тевье-молочник». *Радянська Буковина*, 28 липня, 4.

Фесенко, Т. (1945). «Чаклунка». В державному єврейському театрі ім. Шолом-Алейхема. *Радянська Буковина*, 16 грудня, 3.

Юр'єв, Я. (1945). Що на афіші (В обласній філармонії). *Радянська Буковина*, 28 липня, 4.

References:

Bez avtora, (1945). Respublikanskiy yevreyskiy teatr u Chernivtsiakh (Rozмова z khudozhnim kerivnykom teatru, narodnym artystom Kazakhskoi RSR tov. Holdbлатom) [Republican Jewish Theater in Chernivtsi (Conversation with the artistic director of the thea-

ter, People's Artist of the Kazakh SSR Comrade Goldblatt]). *Radianska Bukovyna*, 14 liutoho, 4. [in Ukrainian].

Bezarov, O. (2018). Do pyttannia pro prychny zakryttia Yevreiskoho teatru imeni Sholom-Aleikhema v Chernivtsiakh [To the issue of the reasons for closing the Sholem Aleichem Jewish Theater in Chernivtsi]. *Aktualni pyttannia suspilnykh nauk ta istorii medyt-syny. Spilnyi ukrainsko-rumunskiy naukovyi zhurnal*, 4 (20), 72–78. [in Russian].

Borshchahovskiy, O. (1945). «Ia zhyvu» (Premiera v derzhavnomu yevreiskomu teatri) [«I live» (Premiere at the State Jewish Theater)]. *Radianska Bukovyna*, 17 bereznia, 4. [in Ukrainian].

Holdblat, M. (1945). Yevreiskomu teatrovi – dvadtsiat rokiv [The Jewish theater is twenty years old]. *Radianska Ukraina*, 7 zhovtnia, 4. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti [State archive of Chernivtsi region].

Zhabotinskij, D. (2019). Vospominanija, fakty, obrazy. Stranicy iz zhizni yevrejskogo aktjora [Memories, facts, images. Pages from the life of a Jewish actor]. *Evrejskaja starina*, 1. Retrieved from <https://s.berkovich-zametki.com/y2019/nomer1/zhabotinsky/> [in Russian].

Leichenko, Hr. (1945). «Chaklunka» (Premiera v derzhavnomu yevreiskomu teatri) [«The Witch» (Premiere at the State Jewish Theater)]. *Radianska Bukovyna*, 6 chervnia, 4. [in Ukrainian].

Meleshkina, I. (2018). Dramatychna studiia Kultur-lihy: stvorennia yevreiskoho teatru novoi doby [Culture-League Drama Studio: Creation of the Jewish Theater of the New Age]. *Yevrei Ukrainy: Revoliutsiia y pisliarevoliutsiina modernizatsiia. Polityky. Kultura. Suspilstvo*, 173–185. [in Ukrainian].

Meleshkina, I. (2018). Zbirka yudaiky u fondovii koleksii Muzeiu teatralnoho, muzychnoho ta kinomystetstva Ukrainy (Do 95-richchia vid dnia zasnuvannia Ukrainskoho teatralnoho muzeiu) [A collection of Judaica in the fund collection of the Museum of Theater, Music and Cinema of Ukraine (To the 95th anniversary of the founding of the Ukrainian Theater Museum)]. *Teatroznavchy zhurnal «Protsenium»*, 52, 15–21. [in Ukrainian].

Meleshkina, I. (2019). *Mandrivni zori. Storinky z istorii Yevreiskoho teatru* [Traveling stars. Pages from the history of the Jewish Theater]. Kyiv: «Dukh y Lytera», 304 s. [in Ukrainian].

Meleshkina, I. (2016). Chernivetskyi period roboty Vseukrainskoho «HOSETu» (1944–1950) [The Chernivtsi period of work of the All-Ukrainian «GOSET» (1944–1950)]. *Zaporozhskie yevrejskie chteniia: sb. st. i mater.* (ss. 52–63). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

Raitsyn, R. (1945). «Zacharovanyi kravets» (Derzhavnyi yevreiskiy teatr) [«Enchanted Tailor» (State Jewish Theater)]. *Radianska Bukovyna*, 10 kvitnia, 4.

Rubinshtein, A. (1945). «Tevie-molochnyk» [«Tevye the milkman»]. *Radianska Bukovyna*, 28 lypnia, 4. [in Ukrainian].

Fesenko, T. (1945). «Chaklunka». V derzhavnomu yevreiskomu teatri im. Sholom-Aleikhema [«Witch». In the State Jewish Theater named after Sholom Aleichem]. *Radianska Bukovyna*, 16 hrudnia, 3. [in Ukrainian].

Yuriev, Ya. (1945). Shcho na afishi (V oblasnii filarmonii) [What's on the bill (At the Regional Philharmonic)]. *Radianska Bukovyna*, 28 lypnia, 4. [in Ukrainian].

Отримано: 27.02.2023